

Çevirmenin Sunuşu

John Rawls'un bu eserinin ilk İngilizce baskısından bu yana 13 yıl geçmiştir. Bu süreç içerisinde yapıt, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, olumlu ve olumsuz bir çok eleştiriye maruz kalmış, siyaset felsefesi ve bilimi, hukuk ve ahlâk felsefesine yaptığı etkiyle yüzlerce makale ve onlarca kitabın konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Siyasal liberalizm bu eserin adını oluştursa da, bir düşünce olarak ortaya çıkışı biraz daha geriye gitmektedir. Siyasal liberalizm düşüncesinin temelleri liberal gelenekte ortaya çıkmıştır; ancak, günümüz siyaset felsefesindeki kuramsal gelişimi son 20 yılda özellikle de Amerikan siyaset felsefesinde gerçekleşmiştir. Birtakım erken örnekler ortaya çıkmışsa da,¹ düşünceyi en kapsamlı ve sistematik olarak ortaya koyan John Rawls olmuştur. Rawls'un sayısız makale ve yüzlerce kitaba ilham veren ve yayımlandığından bu yana siyaset felsefesi başta olmak üzere siyaset bilimi, hukuk, ekonomi ve sosyoloji alanlarına tesir eden meşhur eseri *Bir Adalet Kuramı*'nda [A Theory of Justice] (1971) öne sürdüğü fikirler hakkında sonradan sahip olduğu

¹ Bkz. Ackerman (1980), Dworkin (1985), Larmore (1987), Nagel (1987), Shklar (1989), Cohen (1989).

tereddütler, bu eserde savunduğu adalet fikrini, farklı kapsamlı hayat görüşlerine bağlı bireylerin kabul edebileceği bir siyasal adalet anlayışı olarak geliştirmeye itmiştir. Rawls, konu hakkında yazdığı *Siyasal Liberalizm* (1993; 1996) ve sonrasında “The Idea of Public Reason Revisited” [Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması] (1997)² adlı makalesinde, siyasal liberalizm kuramını en üst noktaya taşımıştır.

Rawls, kitabın 1993 ve 1996 baskılarına yazdığı girişlerde hem kuramını hem de kitabın ana hatlarını yeterince tanıtmıştır. Bu nedenle bu önsözün amacı, ilk yayımlandığından bu yana *Siyasal Liberalizm*'in ortaya koyduğu etkileri ve kitaba yöneltilen eleştirileri kısaca sergilemeye çalışmaktır. Bu bağlamda ortaya konan çalışmalar üç konu etrafında ele alınacaktır. Bunlardan birincisi, Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'de sunduğu liberal demokratik modelin son zamanlarda etkisi artan müzakereci demokrasi fikrine ne derece açık olduğuyla ilgilidir. Bu bölümde Rawls'a bu bağlamda yöneltilen eleştiriler ortaya konacaktır. İkincisi, *Siyasal Liberalizm*'in ortaya koyduğu normatif yaklaşımın önemli bir ayağı olan din konusuna ilişkindir. Siyasal Liberalizm'in özellikle din konusunda literatüre yaptığı etki çarpıcıdır. Son olarak, siyasal liberalizm kuramının uygulanabilirliği konusu üzerinde yazılanlar değerlendirilecektir. Bu üç konu başlığı aynı zamanda ülkemizdeki siyasal ve entelektüel tartışmaları da yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle, bu konuların tartışılmasıyla aynı zamanda *Siyasal Liberalizm*'in ülkemizde doğuracağı etkiye de ışık tutulması umulmuştur.

LİBERALİZM VE DEMOKRASI İLİŞKİSİ

Siyaset felsefesi olarak liberalizmin ayırıcı vasfı bireylerin sosyal ve siyasal haklarını herşeyin üstünde tutmasıdır. Liberal meşruiyet prensibi, bireylerin hayatlarına yol gösterecek değerleri kendi başlarına seçebilecekleri yargısına dayanır. Liberal geleneğin önemli bir kolu, öteden beri, farklı değerlere sahip bireylerin ortak bir ahlâki norm etrafında

2 Türkçe baskısı için bkz. Rawls (2003).

şekillenecek bir kamusal hayatı benimseyebileceklerini savunmuştur (Larmore 1996: 120-3). Bu geniş açığa sahip görüş, bireylerin iyi ve doğru hayat hakkındaki anlayışlarını mutlak olarak uzlaştırmanın mümkün olmadığı gerçeğinden hareketle ortaya çıkmıştır. Bugün, mâkul çerçevede dahi olsa, iyi hayatın tabiatı hakkında tartışmalar çeşitli din ve mezheplere mensup insanların arasında anlaşmazlıklardan, dindar ve dindışı gruplar ve bireyler arasındaki çatışmalara kadar yayılmış durumdadır. Bu farklı iyi hayat tasavvurlarıyla ilgili olarak bir de neyin gerçek ve doğru olduğu sorusu ortaya atılınca, bu anlaşmazlıkların bitip tükenmez bir hal almasına ve hatta derinleşmesine kapı açılmış olur. Bu durumda, herhangi bir iyi hayat anlayışı üstünde ısrar ciddi çatışma hatta şiddete yol açabilir. Bu bağlamda liberal düşünürler, farklı inançları ve ahlâki anlayışları benimseyen bireylerin barış içerisinde birarada yaşamalarını sağlamaya yönelik ve siyasal birlikteliğin temelini oluşturacak bir ‘asgari ahlâk fikri’ geliştirmeye çalışmışlardır. Bu tür bir fikir, siyasal gücün belli bir kapsamlı ahlâki temeli öne çıkarma uğruna diğer anlayışları bastırma potansiyelinin önünü de kapatmaktadır. Liberal gelenek içerisinde gelişen ve Kant ve Mill gibi önde gelen düşünürlerin geliştirdiği kapsamlı ve ahlâki liberal anlayışa karşı daha sınırlı bir ahlâki temeli savunan bu fikir akımı *siyasal liberalizm* olarak adlandırılmaktadır.

Siyasal liberalizm düşüncesinin en yetkin örneğini ortaya koyan Rawls kuramında, ahlâk felsefelerinde ve iyi hayat anlayışlarındaki farklılıklara rağmen, vatandaşların hep beraber onaylayabileceği bir siyasal ahlâki kavram fikrini öne sürmektedir. Siyasal liberalizmin bu siyasal ahlâki ideali kendi başına durur ve herhangi bir ahlâki anlayışı desteklemez ve ancak bireylerin ortak desteğiyle varlığını sürdürür. Bu desteğe güç veren, vatandaşları siyasal hayat hakkında rızaya dayalı bir temeli aramaya iten ortak ve etkin bir saik olabilir. Benimsedikleri mâkul kapsamlı doktrinler açısından ciddi biçimde farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşlar arasında toplumun adil ve istikrarlı bir dayanışma sistemi olması için üç şart yeterli gözükmektedir: İlk olarak, toplumun temel yapısı siyasal bir adalet kavramıyla düzenlenmelidir;

ikinci olarak, bu siyasal kavram mâkul kapsamlı doktrinler arasındaki örtüşen bir görüşbirliğine konu olmalıdır ve üçüncü olarak, anayasal esaslar ve temel adalet sorunları sözkonusu olduğunda kamusal tartışmalar bu siyasal adalet kavramına uygun olarak yapılmalıdır. Bütün bu ilkeleri biraraya getiren birbirinden farklı ve uyumsuz dünya görüşleri arasında bir uzlaşma temeli sağlama ihtiyacıdır.

Rawls'un çabasına yön veren demokrasilerdeki çeşitlilik ve çoğulculuk sorunudur. Rawls'a göre modern demokratik toplumun özelliği, birbiriyle uyuşmasa ve çatışma halinde olsa da demokratik rejimin istikrarını devam ettirecek kadar mâkul olan ve birçok dini ve dindışı iyi hayat anlayışına sahip olmasıdır. Bu çoğulculuk ve çeşitlilik demokratik toplumun özgür kurumları sayesinde ortaya çıkmaktadır; bunun yanında, bu durum demokratik kültürün kalıcı bir özelliğidir ve ortadan kalkacağı düşünülmemelidir. Demokratik toplum ve kültür hakkındaki bu gözlemler sadece tasvire yönelik değildir. Rawls'un teorisinde, bu şartlar hep beraber siyasal liberalizmin ilkelerinin oluştuğu çerçeveyi çizmektedir. Siyasal liberalizmin temel esasları bu öncüller etrafında şekillenmektedir

Rawls'un demokratik siyasal kültüre yaptığı atıflar ve demokratik çoğulculuğu bir olgu olarak alması, kuramına karşı demokratik eleştirilerin yapılmasını engelleyememiştir. *Siyasal Liberalizm*'in yayımlandığı yıldan itibaren, özellikle aynı zamanlarda yükselişe geçen müzakareci demokrasi düşüncesi adına, siyasal liberalizmin demokratik değerleri yeterince temsil etmediği, demokratik usule ilişkin normlar yerine, hak temelli liberal görüşü vurgulayan bir düşünce ortaya attığı iddia edilmiştir. Bu eleştirinin ilk örneklerinden birini sunan Hampshire'a (1993) göre *Siyasal Liberalizm*'de çoğunlukçu demokrasinin değerleri diğer siyasal olmayan normlar karşısında daha az vurgulanmıştır.

Bu eleştirinin en sert örneğini ise Amerikalı siyaset felsefecisi Volin sunmuştur. Volin (1996)'e göre Rawls'un siyasal liberalizm kuramı bir "korumacı demokrasi" anlayışı öne sürmekte, anayasal yapıyı demokratik siyasetin üstünde tutmakta ve anayasa yargısının yücel-

tilmesi sonucunu vermektedir. Bütün bunlar Rawls'un kuramına otoriter ve kapalı bir nitelik kazandırmaktadır. Volin'e göre (1996, 102) Rawlsçu demokrasi "rasyonelliğin belli konuları ve tarihsel acıları bastırıldığı ve çeşitli protesto ifadelerinin kamusal tartışma alanlarından dışlandığı, içedönük olarak tasarlanmış bir müzakere rejimine benzetilebilir." Volin, Rawls'un kuramında, siyasal rejimin akıl yürütme yolunu temsil eden kamusal akıl düşüncesinin aslında akademik liberalizmin genel iradesini temsil ettiğini ve bu düşüncenin genel irade düşüncesinin farklılıklara ilişkin taşıdığı sorunların benzerini taşıdığını ifade etmiştir.

Volin, Rawls'un ortak siyasal anlayışı ortaya koyarken dayandığı mâkûliyet fikrini de demokrasi düşmanı olarak ilan etmektedir. Rawls'un kuramında da görüleceği üzere mâkûliyet anlayışı siyasal açıdan katılımı sınırlayıcı bir nitelik taşımaktadır; ancak, ortaya konan sınırlamalarla siyasal rejimin istikrarının sürdürülmesi hedeflenmektedir. İstikrar düşüncesinin Rawls'un kuramında yaptığı etkileri bir başka açıdan İngiliz siyaset felsefecisi Barry de (1995) eleştirmiştir. Volin'e göre, siyasal adalet anlayışı üzerinde anlaşmaları beklenen mâkul kapsamlı doktrinlerin nitelikleri, sosyalistlerin, radikal feministlerin, Hıristiyan fundamentalistlerin, siyahi Müslümanların ve Hasidim Yahudilerin dışlanmasını öngörmektedir. Burada Volin'in kaygısının bu grupların siyasal tartışmalarda yer almasını desteklemekten çok, Rawls'un kuramının müzakereci nitelik açısından sınırlılığını ortaya koymak olduğu vurgulanmalıdır. Sonuçta, Volin'e göre, Rawls'un kuramı bir tür yurttaşlık vaazından öte geçememekte, öze ilişkin normatif yapısıyla gerçeklerden öte felsefi bir seminer niteliği taşımaktadır.

Volin eleştirilerinde Rawls'un kuramında olduğu gibi anayasal siyaseti genel siyasetten soyutlamanın siyasetin lekelenmesi sonucunu ortaya çıkaracağını vurgulamıştır. Volin'in bir adım ötesi, özellikle Avrupa'da yaygın olan radikal demokrasi kanadından Rawls'a karşı yapılan eleştirilerdir. Radikal demokrasi düşüncesinin önde gelen temsilcilerinden Fransız siyaset felsefecisi Mouffe, Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'i oluşturan makalelerine ilişkin yazdığı bir değerlendirmede,

Rawls'un ortaya koyduğunun "içinde siyaset barındırmayan bir siyaset felsefesi" olduğunu iddia etmiştir (1988). Mouffe'un siyaset felsefesi iki dünya savaşı arasında yapıtlarını yayımlayan ve hasmane bir siyaset anlayışı geliştiren Alman düşünür Carl Schmitt'ten önemli ölçüde etkilendiğinden, bu tepkisi doğal görülmelidir.³ Bununla birlikte, esas ilginç olan Mouffe'un tepkisinin Fransa'da Rawls'a karşı yapılan değerlendirmelerin tipik bir örneği olmasıdır.⁴ Bu tepkiyi inceleyen Audard (2000) Rawls'un bireysel tercihlere dayalı liberal siyaset anlayışının ve siyasal liberalizm kuramının, siyasetin güç ve hakimiyet olarak anlaşıldığı Fransa'da ne yeterince anlaşılabilirdiğini ne de ciddiyetle tartışıldığını ifade etmektedir. Bu durumun temelinde özellikle antiliberal ve Amerikan karşıtı söylemlerin Fransa'da sahip olduğu güç yatmaktadır. Bunun dışında Rawls'un bireyler arasındaki dayanışmayı adil olarak meşrulaştırma girişimi, hiçbir gücün meşru sayılmadığı bir düşünce platformunda abes karşılanmaktadır. Bu durumda yapılması gereken normatif siyaset üretmek ve soyut normlara ulaşmak değil, siyasetin güce dayalı gerçeğine dönerek demokrasinin radikal bir açılımını sağlamaktır.

Rawls'a karşı ortaya konan demokratik eleştirinin en yetkin örneğini Alman düşünür Habermas (1995) sunmuştur. Habermas'a göre Rawls'un kuramının en büyük eksiği müzakereci demokrasiye çok açık olmamasıdır. Rawls demokrasinin uygulanmasında usule ilişkin normlara ve öznelarası niteliklere yeteri kadar önem vermemekte, bütün dikkatini istikrar olgusuna odaklanmaktadır. Sonuçta ortaya çıkan kuramda, liberal hak ve özgürlükler pratik demokrasiden önce gelmektedir. Halbuki, herşeyin ortaya konup müzakere edilmesi demokratik anlayışa daha uygundur. Habermas'ın düşüncesinin belkemiğini oluşturan iletişimsel eylem kuramı da bu demokratik modelin bir temsilini içermektedir.

3 Carl Schmitt'in siyaset felsefesi ile ilgili olarak bkz. Bilgin (2004).

4 Rawls'in kuramının Avrupa entelektüel, akademik ve siyasal çevrelerinde nasıl karşılandığına ilişkin olarak *European Journal of Political Theory*, "Rawls in Europe" özel sayısına bakılabilir, 1:2 (2002)

Rawls, Habermas'ın eleştirilerini çok önemsemiş olmalıdır ki, Habermas'a yanıt olarak yazdığı makaleyi *Siyasal Liberalizm*'in karton kapak baskısının sonuna eklemiştir. Bu bölüm Türkçe çeviride de yer almaktadır. Habermas'a yanıt bölümü, aynı zamanda siyasal liberalizm kuramına yapılan demokratik eleştirilere de bir yanıt niteliği taşımaktadır. Bu bölümde, Rawls, temel olarak, siyasal liberalizmin her türlü müzakere yoluna açık olduğunu, ancak temel hak ve özgürlüklerin daima korunması gerektiğini, müzakere yolunun açık olmasının dahi bir temel hak olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Rawls, aynı zamanda, öze ilişkin hak ve özgürlükler desteklenmeden, usule ilişkin müzakareci durumun savunulmasını mâkul karşılamadığını belirtmekte, daha çok müzakare isteyenlerin de aslında öze ilişkin değerlendirmelerden kaçınamayacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda, mesela, müzakareci demokrasi fikrinin önde gelen kuramcılarında Cohen (1994) demokrasinin sadece usule ilişkin değil aynı zamanda öze ilişkin bir ideal olduğunu belirtmektedir. Bazı uygulamaların adil bir yöntemin sonucunda ortaya çıkmadığında adil olması mümkün değildir. Bu anlamda Rawls'un kuramının, demokrasiyi salt bir oy verme ya da pazarlık süreci değil, vatandaşların eşitliğinin temel özgürlükler aracılığıyla kurumsallaştığı bir rejim olarak gördüğü söylenebilir (Freeman 1994). Sonuçta, demokrasinin gerçekten bir demokrasi olarak işleyebilmesi onun aynı zamanda liberal olması, yani temel bireysel hak ve özgürlüklere öncelik tanınmasına bağlıdır. Ancak, bu, Rawls'un modelinde, kapsamlı ve ahlâki bir liberalizm değil, farklı dünya görüşlerinin istikrarlı bir şekilde bir arada yaşayabilmesini sağlayan sınırlı siyasal liberalizmdir.

SİYASAL LIBERALİZM VE DİN

Bir Adalet Kuramı'nda dinden sözetmeyen Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'de dini söylemleri ve cemaatleri, mâkul siyasal görüşbirliğinin bir parçası olarak göstermesi, dinin özellikle 1980 sonrasında kültürel, sosyal ve siyasal arenalarda artan varlığıyla açıklanabilir. Rawls yükselen eğilim ve meydan okumaları farketmiş ve siyasal liberalizm fik-

rini geliştirerek, dinsel ve seküler talepleri işler bir siyasal düzen içerisinde uzlaştırma yoluyla bir anlamda demokrasi ve demokratik değerlerin bir savunusunu ortaya koymuştur. Rawls, kendisiyle yapılan yayımlanmış en son söyleşide din üzerindeki vurgusunu şu şekilde açıklamıştır:

[Din konusundaki ilginç] anayasal demokrasinin tarihsel olarak yaşamını sürdürmesi konusundaki kaygımdan ileri geliyor... Dinsel inanç Amerikan kültürünün önemli bir boyutu, Amerikan siyasal hayatının da bir gerçeğidir. Öyleyse soru şudur: Anayasal bir demokraside, her türlü dinsel ve seküler doktrin nasıl biraraya gelip, mâkul derecede adil ve etkin bir devletin işleyişinde dayanışma içine girebilir? Dinsel ve seküler doktrinlerin bu şekilde birlikte çalışmaları için, bunların ve siyasal alanın niteliği hakkında hangi varsayımlarda bulunulmalıdır? (1999: 616).

Rawls'un yanıtlamaya çalıştığı sorudan da anlaşılacağı üzere, siyasal liberalizm farklı dünya görüşlerine sahip bireyler arasında ortak bir siyasal zemin geliştirmeye çalışmaktadır ve bu bağlamda, siyasal ahlâk, toplumsal uzlaşma ve meşruiyet konularında dinsel ve seküler çekişmeleri yumuşatacak orijinal yaklaşımlar sunmaktadır. Bununla birlikte, Rawls'un bu konudaki görüşleri çok sayıda eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Eleştirilerin odağında, dinsel söylemleri sınırladığı düşünülen mâkûliyet fikri ve kamusal akıl yaklaşımı yer almaktadır.

Rawls'un siyasal liberalizm düşüncesi siyasal ahlâki adalet anlayışı üzerine kurulmuştur. Rawls'un ifadesine göre bu tür bir anlayışın kendine özgü normatif ve ahlâki idealleri olması gerekir. Bu idealler birbiriyle bağdaşmayan ama mâkul kapsamlı doktrinler çoğulculuğundan doğar. Mâkul vatandaşların varlığı ve katılımı yine mâkul bir siyasal adalet kavramının ortaya çıkması imkanını doğurur. Vatandaşlar, birbirlerini eşit ve özgür görüp, mâkul olarak kabul edebilecekleri koşullar önerdiğinde ve bu koşullara uymaya hazır olduğunda mâkul sayılırlar. Öyleyse, mâkûliyet karşılıklı olarak ortaya çıkan bir niteliklidir; iki tarafı da içerir. Bu formüle göre, mâkûliyet özgür ve eşit vatan-

daşlar arasında, baskı ve manipülasyondan uzak, ahlâki olarak değer taşıyan bir ilişki şekline işaret eder. Mâkul olmayan bireyler önerilen şartları kendi çıkarlarına uymaması durumunda ihlal etmeye hazır kimselerdir.

Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'ine din bağlamında yöneltilen eleştirilerin çoğu mâkûliyet olgusuyla ilgili olduğu için öncelikle bu konudaki değerlendirmelere yer vermek yerinde olacaktır. Rawls'un mâkûliyet fikri siyasal liberalizmin en çok tartışılan yanlarından biridir. Konu Galston (1994), Wenar (1995), Lipkin (1996), Estlund (1998), Gaus (1998), Friedman (2000), Owen (2001), Kelly ve McPherson (2001) tarafından eleştirel olarak ele alınmıştır. Yapılan eleştirilerin birçoğu terimin kelime anlamının ötesinde kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Mesela, Robert Lipkin (1995, 295) şu eleştiriye yöneltmiştir:

Hangi eşanlamlı kelime ya da alternatif bir tabir, Rawls'un 'mâkûliyet' terimini açıklayabilir? Kendisinin adalet anlayışını bu terim kullanılmaksızın yazmak mümkün müdür? Bunlar retorik soruları değildir. Mâkûliyetin Rawls'un halkların yasası ve kamusal akıl anlayışlarındaki yeri Rawls'un bize sağladığı açıklamanın ötesinde bulunmaktadır.

Mâkûliyet esası gerçekten Rawls'un teorisinde önemli rol oynamaktadır, ancak genel teorik mantığı ihlal etmeden başka bir terimle karşılanabileceği şüphelidir. Sonuçta, Rawls, terimi değişik durumlarda kullanarak, mâkul bireyler, mâkul öğretiler, mâkul çoğulluk gibi, ne kastettiğini önemli ölçüde açıklamaya çalışmıştır. Elbette ki terim içelikli bir terimdir, neredeyse bütün teorisinin temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında, anlamını farklı durumlarda farklı şekillerde yorumlamak imkansız değildir. Mesela, Estlund terimin değişik yorumlama biçimlerini ele almıştır. Buna göre, siyasal liberalizmin mâkul bireyler yaptığı atıfları "ya bireylerin mâkul olduğu varsayılan durumlar ya da her zaman mâkul olduğu varsayılan bireyler" şeklinde anlamak mümkündür"(Estlund 1998, 259).

Mâkuliyetin niteliklerini açıklama konusunda diğer önemli bir girişim de Kelly ve McPherson (2001) tarafından yapılmıştır. Buna göre mâkuliyet, içerdiği felsefi, ahlâki ya da siyasal niteliklere göre tanımlanmalıdır. Bu bağlamda siyasal mâkuliyet, aşağı yukarı Rawls'un mâkuliyet teriminin genel anlamını karşılamaktadır. Felsefi mâkuliyet ise liberal bir duruş olarak tanımlanır. Bu durumda, her felsefi anlamda mâkul olmayanın siyasal anlamda da mâkul olmadığı düşünülmemelidir. Aynı şekilde, her siyasal anlamda mâkul olmayanın felsefi anlamda da mâkul olmadığı söylenemez. Mesela ırkçı bir kişi, ki felsefi anlamda mâkul değildir, bu fikrini başkaları üzerine empoze etmeye girişmediği müddetçe siyasal anlamda mâkuliyetini devam ettirebilir. Aynı durum liberal sayılmayan dini görüşler için de geçerlidir (Kelly ve McPherson 2001: 46-8). Bu yaklaşımın anlamı şudur: siyasal adalet sözkonusu olduğunda toplumda sözleşmenin sınırları daha geniş çizilerek mâkul olmayan duruşların sadece siyasal olarak mâkul olmayanlar olduğu teslim edilir. Felsefi anlamda mâkul olmayan düşüncelerinden dolayı demokratik sürece katılmayan kişiler, adil şartlara uydularını müddetçe mâkul sayılırlar. Yazarlar, Rawls'un bu ayrımı yapmadığını iddia etseler de, yaklaşımlarının siyasal liberalizmin ruhuna uygun olduğu söylenebilir. Rawls'un kapsamlı ahlâki kavramlar yerine siyasal ahlâki kavramlar konusundaki vurgusu bu ayrımın yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Rawls'a mâkuliyetin içeriği hakkında yapılan yorumlar ve Kelly ve McPherson'un yaklaşımı dikkate alındığında, siyasal liberalizmdeki mâkuliyet esasının daima siyasal olduğunun düşünülebileceği ortaya çıkar. Rawls'un kullandığı biçimiyle mâkuliyet teriminin daha standart olan tanımlarıyla, yani akla uygunluk, ya da aklın getirdiği sınırlar içerisinde olmak gibi tanımlarıyla, pek ilgisi yoktur. Bu tür tanımlar metafizik çağrışımlar taşımaktadır. Mâkuliyeti bu anlamda ele almak bilakis akıl kavramının ne anlama geldiği konusunda tartışmalara yol açar. Rawls bu durumdan daima kaçınır. Siyasal liberalizmin temel gayelerinden birisi bu tür tartışmaları siyasal alanın dışına çekerek toplumsal sözleşmenin zeminini genişletmektir.

Buradaki asıl mesele, dinsel doktrinlerin ne derece mâkul olduğuyla ilgilidir. Mâkûliyet şartı siyasal liberalizmin kapsayıcılığının sınırlarını teşkil ettiğinden, mâkul olmayan doktrinlerin aynı zamanda siyasal alanın dışında kalması durumu ortaya çıkmaktadır. Mâkûliyet, doktrinlerin görüşbirliği sonucunda ortaya çıkan siyasal adalet anlayışının samimiyetle kabulünü gerektirdiğinden, bir anlamda dinsel doktrinlerin takipçilerinin özgürlüğünü güvence altına alması için diğer doktrin ve vatandaşların özgürlük ve eşitliğini tanıması gerektiği şart koşulmaktadır. İlk bakışta sınırlayıcı görülen bu görüş tabii ki sert eleştirilere maruz kalmıştır. Mesela Neal (2000), dindar vatandaşın bir siyasal adalet anlayışına bütün kalbiyle bağlanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Siyasal adalet ilkelerinin kişinin dinsel görüşlerinden önce gelmesi teolojik açıdan imkansızdır. Böyle bir durum, Tanrının mutlak otoritesini reddetmeden mümkün olamaz. Dolayısıyla dindar vatandaş, kamusal akıl gibi dindışı bir kaynağın sadece siyasal alanda dahi olsa gerçeğin bir ifadesi olmasını kabullenemez. Aynı bağlamda komüniteryen yaklaşımın temsilcilerinden Sandel de (1993) siyasal liberalizmin mâkûliyet şartına bağlı olarak, kapsamlı dinsel ve ahlâki doktrinlerden kaynaklanan iddiaları dışarıda bırakmasının her zaman mâkul olamayacağını ifade etmiştir. Özellikle kamusal aklın din konusundaki kısıtlayıcı niteliğine ilişkin olarak Weithman (1994), Greenawalt (1994), ve Quinn (1997) Rawls'a karşı ciddi eleştiriler yöneltmişlerdir. Bu yöndeki eleştirilerde daha ileriye giden Campos (1994) Rawls'un liberal vizyonunun dinsel söylemleri bastırmayı amaçlayan bir "seküler fundamentalizm" olduğunu ilan etmiştir.

Siyasal liberalizm kuramına dinsel çevrelerden yapılan eleştirilerin ne derece yerinde olduğunu takdir etmek okuyucuya kalmıştır. Ancak, en azından, mâkûliyet şartı dahilinde birtakım sınırlamalar getirirse de, siyasal liberalizmin kişilerin dinsel kimliklerini, bağlılıklarını ve sorumluluklarını terketmelerini gerektirdiğini iddia etmek son derece saçmadır. Siyasal liberalizmin önerdiği, kişilerin dinsel, ahlâki ve felsefi dünya görüşlerini yüceltmeye devam ederken, aynı zamanda, herkesçe kabul edilen hakkaniyetli siyasal işbirliği kuralları çerçevesinde

davranmasıdır. Kişiler bu kuralları onaylarken dinsel gerekçeler de dahil olmak üzere farklı gerekçelere sahip olabilirler. İlginçtir ki satır aralarında Neal de bu ihtimali ifade etmeden durmamaktadır:

Ancak bu durum, dindar vatandaşın, Rawls'un karakteristik olarak siyasal liberalizme ait olarak ortaya koyduğu değerleri onaylamayacağı anlamına gelmez. Böyle bir kişi vicdan özgürlüğünün ve eşit vatandaşlığın adil bir siyasal rejimin temel özellikleri arasında olduğuna ve pratikte bu ilkeleri desteklemesi gerektiğine inanabilir. Bu pratiklere bağlı olabilir, çünkü kendisinin kapsamlı dinsel inancının ortaya koyduğu siyasal adalet anlayışı bunları adil olarak görmektedir (2000: 183).

Aslında Rawls'un istediği tam da budur! Ulaşılmak istenen, devlet ve vatandaşlar arasında ve vatandaşların kendi aralarındaki siyasal ilişkinin doğasını belirleyecek olan bir siyasal adalet anlayışı geliştirmektir. Bu da ancak farklı ahlâki dünya görüşlerinin siyasal ilkeler üzerinde sağlayacakları görüşbirliğiyle mümkün olabilir. Böyle bir görüşbirliği için de bu dünya görüşlerin diğerlerinin varlığını eşit olarak tanıyacak bir siyasal hoşgörü anlayışına sahip olması, diğer bir deyişle mâkul olması gerekir.

SİYASAL LİBERALİZMİN PRATİK DEĞERİ

Farklı dinsel ve dindışı görüşleri adil ve istikrarlı bir kamusal düzen içerisinde birarada yaşatmayı hedefleyen siyasal liberalizm fikrinin gerçekleşmesi için belli şartların oluşması gerekir. Bunun nedeni, Rawls'un, siyasal liberalizm kuramında öngördüğü normatif değerlerin ve demokratik kamusal kültürün, birtakım sosyolojik şartların önceden varolmasına bağlı olmasıdır. Rawls'a göre yüzyıllardır demokratik geleneği tecrübe eden toplumlar siyasal liberalizme doğru ilerleyebilirler, zira bu toplumlar halihazırda birbiriyle çelişen fakat siyasal birliğin ilkeleri üzerinde anlaşabilecek kadar da mâkul olan görüşler çoğulculuğuna sahiptir. Rawls bu durumu mâkul çoğulculuk gerçeği olarak adlandırmaktadır. Buna göre Rawls'un sosyolojik tezi iki ögeyi

içinde barındırmaktadır. İlk olarak, bir hoşgörü geleneğini, ikinci olarak da, toplumun çoğunluğunun bu hoşgörü geleneğinin yüzyıllardır süren etkisiyle uzlaşımçı bir kültüre sahip olmasını öngörmektedir. Eğer durum gerçekten böyleyse, bu ayrıma dayandığımızda, birtakım Batı demokrasileri dışındaki toplumları denklemin dışına itmemiz gerekir. Doğrusu, bazı durumlarda Rawls'un varsayımlarına uygun tek toplum Amerikan toplumu olabilir. Öyleyse, bir toplum siyasal liberalizmin öngördüğü demokratik kültüre sahip değilse ne olacaktır? Böyle bir kültürün yokluğunda siyasal liberalizme bir ideal olarak yaklaşmak mümkün müdür?

Bu sorular Rawls'un kuramının evrensel cazibesıyla doğrudan ilgili olan ve diğer toplumlar bağlamında son derece önemli sorulardır. İşin ilginç yanı, Rawls'un kuramıyla ortaya attığı normatif değerlere ve uzlaşımçı ilkelere en çok da gelişmekte olan demokrasiler ihtiyaç duymaktadırlar. Rawls'un son derece önem verdiği din olgusu, herşeyden önce bu tür toplumlarda en dramatik biçimde kendini göstermektedir. Siyasal liberalizmin diğer toplumlardaki bu anlamdaki pratik değeri son derece önemli olmasına karşın bu konuda bir literatür gelişmiş değildir. Scheffler (1994:20)'in *Siyasal Liberalizm*'in yayımlanmasının hemen ertesinde yaptığı şu yorum ise neredeyse yegâne örnektir:

Siyasal liberalizm demokratik toplumların kamusal siyasal kültürüne bu şekilde başvuruyorsa, liberal ilke ve kurumların gerekçelendirilmesinde, liberal değerlerin iyice yerleştiği toplumların öngörüldüğü görülmektedir. Siyasal liberalizmin, liberal geleneğe sahip olmayan toplumlarda liberal kurumların kurulması için bir neden sunup sunmadığı açık değildir. Dolayısıyla, siyasal liberalizmin bir toplumun liberal kurumları için haklılaştırma sağlayıp sağlayamayacağı da açık değildir. Görünüşe göre, liberal gelenekler ve kurumlar siyasal liberalizmden önce gelmelidir: Yani, siyasal liberalizmin önerdiği haklılaştırmayı mümkün kılacak şartların oluşması için liberal gelenek ve kurumların halihazırda varolması gerekir.

Scheffler, Rawls'a karşı son derece önemli bir eleştiri yöneltmektedir. Görünüşe göre, Rawls, kuramını öne sürerken, demokratik

toplumların kamusal siyasal kültürünü bir temel olarak kullanmıştır. Bu durum, siyasal liberalizmi sadece liberal olmayan toplumlar için değil, liberalleşen ve demokratikleşen toplumlar ve genç demokrasiler için de yararsız kılmaktadır. Dolayısıyla, siyasal liberalizmi diğer bağlamlarda düşünmenin yersiz ve hatta abes olduğu iddia edilebilir. Bununla birlikte, siyasal liberalizmin bu tür reddine karşı onun yine de pratik bir değer taşıdığı söylenebilir. Siyasal liberalizmi, kuramın normatif ilkelerini değerlendirecek farklı şekillerde yorumlamak mümkündür. Bunu yapmanın bir yolu analitik bir yaklaşım kullanarak, siyasal liberalizmin farklı öğelerinin sahip olduğu pratik değeri ortaya çıkarmaktır. Böyle bir yaklaşım kullanıldığında siyasal liberalizm kuramının başlıca iki öğeye sahip olduğu görülür: (1) Sosyolojik öğe: Bu öğe mâkul çoğulculuk olgusuna dayanmaktadır ve siyasal liberalizmin ampirik temelini oluşturur. Rawls, farklı ve birbiriyle çelişen dünya görüşlerine sahip ama aynı zamanda uzlaşımçı bir siyasal kültür geliştirmiş demokratik bir toplumu öngörmektedir; (2) Normatif öğe: Kuramın bu parçası, mâkul çoğulculuk olgusu ışığında siyasal birliğe ilişkin ilkeler kümesini içermektedir. Siyasal hayatı düzenlemeye yönelik bu ilkeler sosyopolitik bir durum olan mâkul çoğulculuk durumundan çıkarılmaktadır. Kuramın normatif boyutu temel olarak sosyolojik olarak bu ilkeleri mümkün olan mâkuliyet faktörüne dayanmaktadır.

Siyasal liberalizmi sosyolojik ve normatif öğelere ayıran bu analitik yaklaşım, siyasal liberalizmin alışılmışın dışındaki bağlamlardaki değeri ve uygulanabilirliğini ölçebilme imkanı sağlamaktadır. Siyasal liberalizm, genel olarak, özellikle çoğulcu toplumlar için düşünülen ve dar kapsamlı ve kendi başına duran bir siyasal adalet anlayışına dayanan yeni bir demokrasi vizyonunu temsil etmektedir. Bu siyasal vizyon, mâkul bir çoğulculuğu kucaklayan bir siyasal kültürü gerektirmektedir. Siyasal liberalizmin siyasal adalet anlayışı, ancak vatandaşların hayatlarını şekillendiren dünya görüşlerinin mâkul olmasıyla gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla, amaç, farklı dünya görüşlerine sahip eşit ve özgür vatandaşlara yönelik adil ve işler bir siyasal düzene ulaşmaksa, bu görüşlerin mâkul olabilmesi sağlanmalıdır. Sonuç olarak,

belli bir toplumun sosyo-politik durumu mâkul çoğulculuk olgusunu karşılamaktan uzak olsa bile, siyasal liberalizmin normatif idealleri yine de demokratik çabalara ilham verebilir ve bireyleri kendi aralarındaki farkların üstesinden gelmek üzere mâkul olma yolunda teşvik edebilir.

MEHMET FEVZİ BİLGİN*

KAYNAKÇA

- Ackerman, Bruce, 1980, *Social Justice in the Liberal State*, New Haven: Yale University Press.
- Audard, Catherine, 2002, "Rawls in France," *European Journal of Political Theory* 1 (2): 215-227.
- Barry, Brian, 1995, "John Rawls and the Search for Stability," *Ethics* 105: 874-915.
- Bilgin, Mehmet Fevzi, 2004, "Siyasal Teoloji: Carl Schmitt ve Siyasal Kavram Analizi," *Doğu Batı* 30.
- Campos, Paul, 1994, "Secular Fundamentalism," *Columbia Law Review* 94: 1814-28.
- Cohen, Joshua, 1994, "Pluralism and Proceduralism," *Chicago-Kent Law Review* 69.
- Dworkin, Ronald, 1985, *A Matter of Principle*, Cambridge: Harvard University Press.
- Estlund, David, 1998, "The Insularity of the Reasonable: Why Political Liberalism Must Admit the Truth," *Ethics* 108: 252-275.
- Freeman, Samuel, 1994, "Political Liberalism and the Possibility of a Just Democratic Constitution," *Chicago-Kent Law Review* 69.
- Freeman, Samuel, 2003, "Introduction." *The Cambridge Companion to Rawls* içinde, der. S. Freeman, Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedman, Marion, 2000, "John Rawls and Political Coercion of Unreasonable People," *The Idea of Political Liberalism: Essays on Rawls* içinde, der. V. Davion ve C. Wolf, Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Galston, Miriam, 1994, "Rawlsian Dualism and the Autonomy of Political Thought," *Columbia Law Review* 94: 1842-1860.
- Gaus, Gerald, 1998, "Reasonable Pluralism and the Domain of the Political: How the Weaknesses of John Rawls's Political Liberalism Can Be Overcome by a Justificatory Liberalism," *Inquiry* 42: 259-284.
- Greenawalt, Kent, 1994, "On Public Reason," *Chicago-Kent Law Review* 69.
- Habermas, Jürgen, 1995, "Reconciliation through the Public Use of Reason: Remarks on John Rawls's Political Liberalism," *Journal of Philosophy* 92: 109-31.
- Kelly, Erin ve Lionel McPherson, 2001, "On Tolerating the Unreasonable," *Journal of Political Philosophy* 9: 38-55.

(*) Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

ABD'de üzerinde doktora tezimi yazdığım bu eseri Türkçeye ve Türk okuruna kazandırmak, yıllardır bastırmakta olduğum bir tutkuydu. Bu tutkunun gerçekleşmesini sağlayan İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlarına, özellikle Rawls'un kendine özgü terimlerine karşılık bulmada destek ve önerilerinden ötürü dizi editörü Murat Borovalı'ya ve yayınevi sorumlusu Can Cemgil'e, çeviri süresince desteklerini esirgemeyen Sakarya'daki dostlara teşekkürlerimi sunarım – ç.n.

- Laden, Anthony S., 2003, "The House That Jack Built: Thirty Years of Reading Rawls," *Ethics* 113: 367-90.
- Larmore, Charles, 1987, *Patterns of Moral Complexity*, New York: Cambridge University Press.
- Larmore, Charles, 1996, *The Morals of Modernity*, New York: Cambridge University Press.
- Lipkin, Robert J., 1996, "In Defense of Outlaws: Liberalism and the Role of Reasonableness: Public Reason, and Tolerance in Multicultural Constitutionalism," *DePaul Review* 45: 263-340.
- Mouffe, Chantal, 1988, "John Rawls: Une Philosophie Politique Sans Politique," *Esprit*.
- Müller, Jan-Werner, 2002, "Rawls in Germany," *European Journal of Political Theory* 1 (2): 163-179.
- Nagel, Thomas, 1987, "Moral Conflict and Political Legitimacy," *Philosophy & Public Affairs* Summer: 215-240.
- Neal, Patrick, 2000, "Political Liberalism, Public Reason, and the Citizen of Faith," *Natural Law and Public Reason* içinde, der. R. George ve C. Wolfe, Washington: Georgetown University Press.
- Norman, Wayne, 1998, "Inevitable and Acceptable? Methodological Rawlsianism in Anglo-American Political Philosophy," *Political Studies* 46: 276-294.
- Owen, Judd J., 2001, *Religion and the Demise of Liberal Rationalism: The Foundational Crisis of the Separation of Church and State*, Chicago: University of Chicago Press.
- Quinn, Phil, 1997, "Political Liberalisms and Their Exclusions of Religious," *Religion and Contemporary Liberalism* içinde, der. P. J. Weithman, Notre Dame: Notre Dame University Press.
- Rawls, John, 1971, *A Theory of Justice*, Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, John, 1985, "Justice as Fairness: Political not Metaphysical," *Philosophy and Public Affairs* 14: 223-252.
- Rawls, John, 1987, "The Idea of an Overlapping Consensus," *Oxford Journal of Legal Studies* 7: 1-25.
- Rawls, John, 1989, "The Domain of the Political and Overlapping Consensus" *New York University Law Review* 64: 233-255.
- Rawls, John, 1996 [1993], *Political Liberalism: With a New Introduction and the "Reply to Habermas"*, New York: Columbia University Press.
- Rawls, John, 1997, "The Idea of Public Reason Revisited," *The University of Chicago Law Review* 64: 765-809.
- Rawls, John, 1999, *Collected Papers*, der. Samuel Freeman, Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, John, 2000, *Lectures on the History of Moral Philosophy*, der. Barbara Herman, Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, John, 2003, *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*, Çev. Gül Evrin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Richardson, Henry ve Paul Weithman, der. 1999, *The Philosophy of Rawls: A Collection of Essays*, cilt 5, New York: Garland.
- Sandel, Michael, 1993, "Book Review: Political Liberalism," *Harvard Law Review* 107.
- Shklar, Judith, 1989, "Liberalism of Fear," *Liberalism and the Moral Life* içinde, der. N. Rosenblum, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Volin, Sheldon, 1996, "The Liberal/Democratic Divide. On Rawls's Political Liberalism," *Political Theory* 24 (1): 97-119.
- Weithman, Paul J., 1994, "Rawlsian Liberalism and the Privatization of Religion: Three Theological Objections Considered," *Journal of Religious Ethics* 22:1.
- Wenar, Leif, 1995, "Political Liberalism: An Internal Critique," *Ethics* 106: 32-62.